

УДК 3.33/304

JEL classification: F29

Ірина МУХІНА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Херсонський державний аграрно-економічний
університет, Україна
E-mail: m12018@ukr.net

© Ірина Мухіна, 2021

Отримано: 04.02.2021 р.
Прорецензовано: 11.02.2021 р.
Рекомендовано до друку: 24.02.2021 р.
Опубліковано: 24.02.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ірина Мухіна (Україна)

ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РУХУ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ

Однією з причин, які спонукали до проведення дослідження, стала необхідність переглянути ситуацію щодо перспектив розвитку подій в Україні, який було здійснено у 2011 році. Тоді автором була висловлена думка, що Україну, найбільш ймовірно, поглине Росія - великий суперетнос, який має значні природні ресурси та чисельні переваги населення, але цього не сталося!

Всупереч цьому, український народ виявив рішучість у відстоюванні свого права на національну самоідентифікацію. Отже Україна має потенціал для свого відтворення та розвитку.

Метою дослідження є розширення та уточнення попередніх прогнозів розвитку подій в Україні на підставі аналізу соціально-демографічних показників та визначеного рівня пасіонарності прошарків населення.

Теоретичною базою послужили праці Льва Гумільова, Пітірима Сорокіна та інших вчених.

Основою методологічної бази стали дані статистичної звітності, історичний опис подій в Україні, особисті спостереження.

Поставлені наступні задачі: аналіз демографічної ситуації щодо ознак старіння української нації; прогноз демографічної ситуації України на найближчі 5-6 років; оцінка домінуючих в українській етно-соціальної системі типів прагнень серед окремих прошарків населення; визначення характеру та особливостей впливу цих прошарків на екологічне та економічне становище в країні.

Для цього були використані такі види методів: статистичний аналіз, дослідження історичних процесів, абстрактно-логічний, групування, співставлення, аналіз і синтез тощо.

Результати дослідження можуть слугувати інформативним забезпеченням причинно-наслідкових зв'язків між соціальною, економічною та екологічною складовими при розробці стратегії функціонування та розвитку об'єктів економіки, природокористування та соціальної сфери в регіонах України.

В цілому можна сказати, що в Україні відбуваються зміни еколого-економічної ситуації в бік менш агресивного та більш ощадливого споживання природних ресурсів. Вони пов'язані з вступом етно-соціальної системи в інерційну фазу етногенезу та старінням української нації.

Наслідком цього очікується самовідтворення навколишнього природного середовища та зміни у внутрішній ситуації – усунення впливу олігополій на економіку та політику, демократизація суспільства.

Дане дослідження є основою для подальшої розробки критеріїв щодо формалізації прогнозів руху еколого-економічних процесів.

Мухіна І. Динаміка соціальних змін та перспективи руху еколого-економічних процесів в Україні. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 1. С. 160-167.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.01.160>

Ключові слова: старіння української нації; етногенез; демографічні ознаки старіння; прогноз численності населення; активний прошарок населення; навколишнє природне середовище; рівень пасіонарності.

UDC 3.33/304

JEL classification: F29

Iryna MUHINA

PhD, Associate Professor,
Associate Professor,
Department of Economics and Finance,
Kherson State Agrarian and Economic University,
Ukraine
Email: m12018@ukr.net

© Iryna Muhina, 2021

Received: 04.02.2021
Revised: 11.02.2021
Accepted: 24.02.2021
Online publication date: 24.02.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Iryna Muhina (Ukraine)

DYNAMICS OF SOCIAL CHANGES AND PROSPECTS FOR THE MOVEMENT OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC PROCESSES IN UKRAINE

ABSTRACT

One of the reasons for writing this article was the need to reconsider the situation regarding the prospects for the development of events in Ukraine carried out in 2011. Then the opinion was expressed that most likely, our country will be swallowed up by Russia - a large state that owns significant natural resources and has a huge population, but that did not happen!

On the contrary, the Ukrainian people showed courage, strength and determination in the confrontation with Russia. He continues to defend his right to national self-identification. This shows that Ukraine as a country has the potential for growth and development.

The aim of the study is to expand and clarify previous forecasts of the development of events in Ukraine based on the analysis of demographic indicators and the level of passionarity of socially active segments of the population.

The theoretical basis of the research was the works of Lev Gumilyov, Pitirim Sorokin and other scientists.

The methodological basis was the data of statistical reporting, historical description of events in Ukraine, personal observations.

The following tasks were set:

- 1) - analysis of the demographic situation regarding the signs of aging of the Ukrainian nation;
- 2) - forecast of the demographic situation in Ukraine for the next 5-6 years;
- 3) - assessment of the types of aspirations of individuals dominating in the Ukrainian ethnic system;
- 4) - determination of the nature and characteristics of this impact on the ecological and economic situation in the country.

For this, the following types of methods: statistical analysis, studies of historical processes, abstract-logical, grouping, comparison, analysis and synthesis, and the like.

The results of the study can serve as informative support of cause-and-effect relationships between social, economic and environmental components in the development of a strategy for the functioning and development of economic objects, environmental management and social sphere in the regions of Ukraine. The changes in the ecological and economic situation are taking place in Ukraine towards a more economical consumption of natural resources. They are associated with the entry of the ethno-social system into the inertial phase of ethnogenesis and the aging of the Ukrainian nation.

The consequence of these changes will be the restoration of the natural environment, the elimination of the influence of oligopolies on the economy and politics, and so democratization of society.

This study is the basis for the further development of criteria for formalizing forecasts of the movement of ecological and economic processes.

Muhina, I. (2021). Dynamics of social changes and prospects for the movement of ecological and economic processes in Ukraine. *Economic analysis*, 31 (1), 160-167.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.01.160>

Keywords: aging of the Ukrainian nation; ethnogenesis; demographic signs of aging; population forecast; active population; natural environment; level of passionarity.

Для прихильників теорії пасіонарності Льва Гумільова, поєднання екологічної кризи з економічною та політичною є закономірним результатом попередніх історичних подій, бо підґрунтям екологічної кризи завжди є економічна діяльність, яка бере свій початок у розумі людей, їхніх потребах та бажаннях. Таким чином, дослідження соціальних процесів слугує основою для визначення перспектив руху еколого-економічних процесів.

Досліджуючи причини гуманітарної кризи в Україні, науковці чомусь не звертають увагу на етно-соціальний аспект, а саме – старіння української нації. На нашу думку, гуманітарна криза, яка охопила майже всі сфери життєдіяльності суспільства є прямим наслідком етногенезу в Україні, який має цілком закономірні прояви.

В першу чергу до нього відносять складові демографічної ситуації: скорочення чисельності населення, його старіння (збільшення частки осіб у віці 60 років в загальній чисельності населення), переважання смертності над народжуваністю та інші [1].

Крім цих характеристик, старіння нації має ряд історичних, екологічних та психологічних ознак, аналіз яких допомагає визначити поточний етап життєвого циклу нації. Вони включають як відносини з навколишнім природним середовищем, так і відносини членів суспільства один до одного. Оцінка поточного стану перелічених факторів, дає можливість визначити напрямки змін еколого-економічних процесів України.

Метою дослідження є розширення та уточнення попередніх прогнозів розвитку подій в Україні за допомогою аналізу соціально-демографічних показників та визначеного рівня пасіонарності прошарків населення [2].

Теоретичною базою послужили праці Льва Гумільова, Пітірима Сорокіна та інших вчених.

Основою методологічної бази стали дані статистичної звітності, історичний опис подій в Україні, особисті спостереження.

Поставлені наступні задачі:

- аналіз демографічної ситуації щодо ознак старіння української нації;
- прогноз демографічної ситуації Україні на найближчі 5-6 років;
- оцінка домінуючих в українській етно-соціальній системі типів прагнень серед окремих прошарків населення;
- визначення характеру та особливостей впливу цих прошарків на екологічне та економічне становище в країні.

Для цього були використані такі види методів: статистичний аналіз, дослідження історичних процесів, абстрактно-логічний, групування, співставлення, аналіз і синтез тощо.

Результати дослідження можуть слугувати інформативним забезпеченням причинно-наслідкових зв'язків між соціальною, економічною та екологічною складовими при розробці стратегії функціонування та розвитку об'єктів економіки, природокористування та соціальної сфери у регіонах України.

Оцінка демографічної ситуації за показниками 2020 та 2021 рр., характеризує зміни, які відбулися протягом року (таблиця 1).

Таблиця 1. Основні демографічні показники в Україні, осіб*

	Січень-березень 2020 р.	Січень-березень 2021 р.	Збільшення (+) або зменшення (-), 2021 р. до 2020 р., %
1. Чисельність наявного населення на 1 квітня	41830619	41487960	-0,8
2. Загальне скорочення населення, (-)	-71797	-100394	-28,5
3. Кількість живонароджених	70494	67514	-4,4
4. Кількість померлих	149064	174050	+14,4
- з них дітей у віці до 1 року	491	461	-6,5
5. Міграційний приріст населення	6773	6142	-10,3
6. Кількість прибулих	105732	94382	-12,0
7. Кількість вибулих	98959	88240	-12,1
8. Відношення кількості померлих до загальної чисельності населення, %	3,6	4,2	-
9. Відношення кількості померлих до живонароджених	Більше у 2,1 рази	Більше у 2,6 рази	-
10. Відношення прибулих до вибулих	Більше у 1,1 рази	Більше у 1,1 рази	-

* Розраховано на підставі [3].

Чисельність наявного населення скоротилася майже на 1%, при цьому, саме загальне скорочення чисельності складає 28,5%. На 4,4% скоротилася кількість живонароджених дітей, кількість померлих зросла на 14,4%.

Зросло число померлих осіб по відношенню до загальної чисельності населення. У 2020 р. воно становило 3,6%, а в 2021 р. – 4,2%. Те саме відбулося з показником співвідношення кількості померлих осіб до загальної чисельності населення: кількість померлих у 2021 р. у 2,6 рази переважала чисельність живих, проти 2,1 рази у 2020 р. На зростання смертності, крім усього іншого, вплинула епідемія корона-вірусу.

Щодо показників міграції, то чисельність бажаних в'їхати в Україну зменшилася на 10,3%, а кількість як прибулих, так і вибулих в цілому зменшилася на 12%.

Дані зміни свідчать про погіршення ситуації відносно смертності та міграційної активності населення. Серед сприятливих показників лише скорочення на 6,5% кількості померлих дітей у віці до 1 року.

Для аналізу динаміки чисельності населення та подальшого прогнозу ситуації на найближчі 6 років, скористаємось даними таблиці 2.

Таблиця 2. Динаміка змін чисельності населення України за період з 1993 по 2021 роки **

1. Рік спостереження	Роки				
	1993 р.	2000 р.	2014 р.	2015 р.	На 1 квітня 2021 р.
2. Порядковий номер року (для побудови лінії тренду)	1	2	3	4	5
3. Чисельність населення, млн. осіб	52,24	49,43	45,43	42,93	41,49
4. Темп скорочення базовий (порівняно з 2021 р), %	-20,6	- 16,1	- 8,7	-3,4	-
5. Темп скорочення, ланцюговий (наступний рік з попереднім роком), %	-	-5,4	-8,1	-5,5	-3,4

** Розраховано на підставі [3; 4].

В таблицю включені лише дані тих років, де спостерігаються вагомні зміни показників, або які були пов'язані із значними подіями в житті країни. Так, для порівняння були обрані дані 1993 року, коли чисельність громадян України була найбільшою і становила 52,24 млн. осіб; 2000 року, який розпочав XXI сторіччя; 2014 року – початку війни з Росією; 2015 року, коли спостерігається різке скорочення чисельності населення, порівняно з попереднім роком; та поточні дані на 1 квітня 2021 року.

Можна відзначити, що за останні 20 років населення нашої держави скоротилося більше як на 20%. Незначне зростання чисельності спостерігалось лише на початку 90-х років ХХ сторіччя. Далі був стійкий спад, який у 2014 році зменшився дуже різко, відразу майже на 8%. Взагалі за 7 років війни населення зменшилось на 3,94 млн. осіб або на 8,7%.

Дані таблиці 2 також слугують основою для побудови лінії тренду прогнозних очікувань на найближчі 5-6 років, тобто на період до 2027 року (рисунок 1).

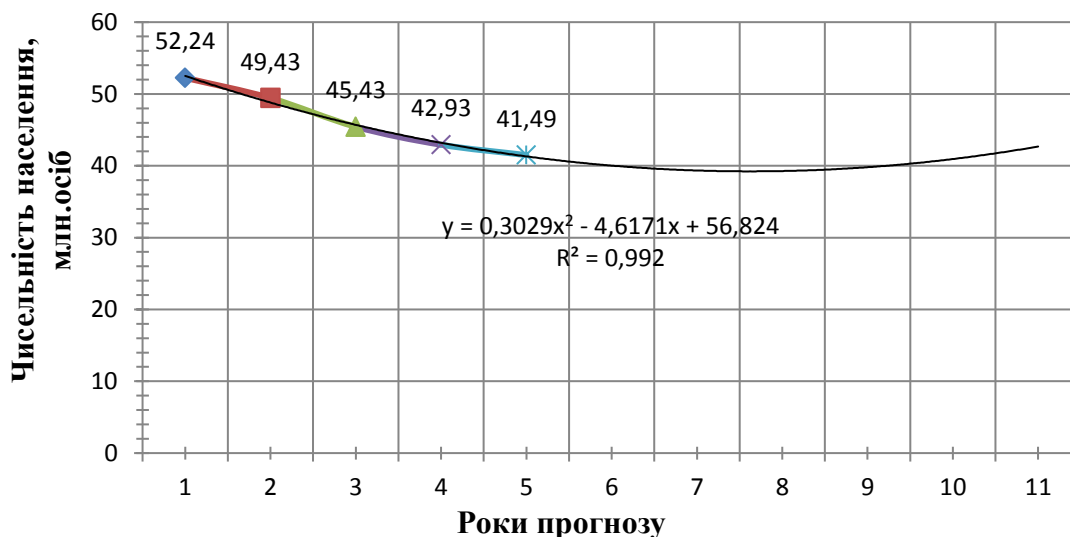

Рис. 1. Лінія тренду очікуваних змін чисельності населення України на найближчі 5-6 років, млн. осіб***

***Порядковий номер року від 1 до 5 відповідає рокам у таблиці 1. Номер 6 це - 2022 р., 7 – 2023 р. і т. д., 11-2027 р., відповідно.

Тенденція відображає падіння чисельності населення до 39 млн. осіб протягом трьох років, тобто до 2024 р. Приблизно з 2025 р. спостерігається підйом лінії тренду, який до 2027 р. досягає 42 млн. осіб.

Для порівняння визначених та фактичних показників, скористаємось розрахунками ООН щодо прогнозу чисельності населення в Україні у 2015-2060 роках, які були виконані у 2011 р. [5]. З нього були обрані лише показники 2015-2030 рр. (таблиця 3).

Таблиця 3. Порівняння прогнозних та фактичних очікувань змін чисельності населення України, млн. осіб****

Рік	Факт	Прогноз ООН			Прогноз за лінією тренду
		високий	середній	низький	
2015 р.	42,9	45,1	44,6	44,2	-
2020 р.	41,8	44,2	43,2	42,2	-
2025 р.	-	43,2	41,6	39,9	40,1
2027р.	-	-	-	-	42,2
2030 р.	-	43,2	39,842	37,6	-

**** Побудовано на основі [3; 4; 5].

Фактичні та прогнозовані ООН показники у 2015 та 2020 рр. значно різняться. Це пов'язано з тим, що прогнози ООН спиралися лише на природні демографічні процеси, й не могли передбачити війну України з Росією, з якою на той час були тривалі дружні стосунки. Навіть низький прогноз ООН у 2015 році не передбачає реального зниження чисельності населення України. Разом з тим, низький прогноз ООН на 2020 рік – 42,2 млн. осіб незначно перевищує фактичний показник - 41,8 млн. осіб.

Порівняння прогнозів ООН та лінії тренду показує різні очікування протягом 2015-2020 рр.

Разом з тим, лінія тренду у 2025 році – 40,1 млн. осіб, що наближається до низьких очікувань ООН на цей термін – 39,9 млн. осіб.

Зазначимо також, що прогноз тренду на 2027 р. становить 42,2 млн. осіб, й в подальшому часі очікується його зростання. Таким чином, до 2030 року чисельність населення України може наблизитись до 43,2 млн. осіб, що відповідає високому рівню прогнозу ООН. Це означає, що показник чисельності населення може зростати.

Відслідковуючи розрахункові показники, можна зробити висновок, що хоч соціальні катаклізми (війни, революції, економічні негаразди)

www.econa.org.ua

втручаються в демографічну ситуацію, але вони не порушують закономірності природних процесів - сталого скорочення чисельності населення, пов'язаного зі старінням української нації.

Аналіз домінуючих в українській етно-соціальної системі типів прагнень серед прошарків населення, визначення характеру та особливостей їхнього впливу на екологічне та економічне становище було здійснено на основі теорії Льва Гумільова щодо циклічності фаз етногенезу, яку науковці зазвичай називають «теорією пасіонарності» [6], та теорії зміни соціокультурних фаз Пітірима Сорокіна [7, с. 425-504].

На нашу думку, обидві теорії описують одні й ті самі процеси, але в різних одиницях виміру. Соціокультурна динаміка – масштабні зміни ціннісних орієнтирів у великих соціальних системах (країна, регіон), а теорія пасіонарності – у локальних етнічних (нація, народ, народність). Ці теорії характеризують тип ціннісних орієнтирів людства, післядією яких служить конкретний вплив як на навколишнє природне середовище, так і на інших членів суспільства.

Основні положення теорій та проведені дослідження соціальних, економічних та екологічних чинників, стали основою для визначення перспектив руху еколого-економічних процесів в Україні.

Відправними точками дослідження можна вважати наступні твердження:

1) Людина свідомо чи несвідомо прагне до втілення в своєму житті тих цінностей, які вона в своїй уяві вважає значущими і бажаними для себе.

2) Факторами обмеження дій людини виступають:

а) індивідуальні психологічні та фізичні особливості;

б) умови соціального середовища;

в) умови природного середовища.

3) Статистичне переважання в соціумі особистостей з тим чи іншим типом прагнень, буде визначати як період соціокультурної фази, так і фази етногенезу.

Циклічність соціокультурних процесів та етногенезу дає можливість характеризувати відповідний етап як підйом, рівновагу, або спад. Тому для визначення етапу існування етнічної системи, ми скористалися економічним поняттям - «життєвий цикл» [8].

У своїй праці: «Етногенез та біосфера Землі» Л. Гумільов довів, що чисельне переважання особистостей з визначеним рівнем прагнень утворює активний соціальний прошарок, який диктує як тип відносин до навколишнього ландшафту, так і до інших особистостей в середині системи.

Вчений запропонував схему ранжування рівня прагнень (рівня пасіонарності) в етнічній системі,

виділивши їхні основні види, які базуються на пануючих у суспільстві ідейних цінностях. Визначення домінуючого типу прагнень та більш масштабних суспільних цінностей, дозволяє прогнозувати майбутні зміни стану екології та економіки [6].

Узагальнення виявлених раніше тенденцій, притаманних сучасному стану українського суспільства, свідчать про оздоровлення та стабілізацію в сфері економіки, політики, соціальної сфери. Це стосується:

– еколого-економічних процесів та відповідних до них політичних змін;

– сфери землекористування;

– соціалізації економіки.

Так, аналіз стану еколого-економічних процесів виявив, що у період з початку 20-х років XIX по 80-ті роки XX сторіччя, Україна пройшла найбільш активну фазу споживання природних ресурсів, який збігся у часі з періодом індустріалізації економіки. На кінець цього періоду основні природні ресурси були майже вичерпані, а країну спіткала екологічна криза, апогеєм якої стала Чорнобильська катастрофа.

Подальші події розгорталися низкою криз 90-их років XX сторіччя:

– політична криза: розпад Радянського Союзу, зростання чисельності злочинних елементів та їхньої корумпованості з владними структурами;

– економічна криза: занепад і втрата багатьох галузей промисловості та кадрового потенціалу, зубожіння населення;

– соціально-демографічна криза: скорочення чисельності працівників через еміграцію, зменшення народжуваності, зростання смертності й таке інше.

Ці події стали свідченням того, що існуючі у суспільстві цілі не відповідають прагненням більшості його членів, а засоби досягнення цілей не є адекватними як нагальним потребам, так і наявним природним ресурсам.

В цьому сенсі, структура влади як верхівка айсбергу є найбільш показовою. Проведений аналіз прагнень серед найвищого управлінського державного апарату за останні 10 років допоміг визначити існуючі тенденції, порівняно з початком 2000-х років.

Останні 20 років ми спостерігаємо формування державних управлінців з найзаможніших верств населення – крупних підприємців, які створювали свій капітал у «лихих» 90-ті роки XX сторіччя. Цей прошарок включає власників торгово-промислового та банківського капіталу, великих аграрних і агропереробних підприємств. Таких осіб небагато, але вони мали абсолютний вплив на економіку і політику в Україні до недавнього часу. Зараз ситуація змінюється.

Для того щоб мати стабільне джерело доходів і можливість впливати на політику та економіку, сприяти зростанню власного бізнесу, ці підприємці залучають до державного управління своїх дорослих дітей, а також інших людей, які за типом своїх прагнень відрізняються від попереднього покоління.

Цей новий соціальний прошарок досить сталий, а його учасники не спроможні ризикувати власним життям заради успіху. Серед пасіонарних особистостей вони займають найнижчу сходинку. Рівень їхніх прагнень відповідає позначці P_1 – «прагнення до благоустрою без ризику для життя» за шкалою пасіонарності Л. Гумільова.

Натомість їхні попередники - бізнесмени 90-х років, відповідають позначці P_2 – «пошук вдачі з ризиком для життя». Основний потік цих особистостей, часто пов'язаних з кримінальними структурами й готових ризикувати життям заради влади та матеріального успіху, майже вичерпався на початку 10-х років XXI сторіччя [9].

Стадія спаду етногенезу характеризується тим, що на зміну більш активним, навіть, агресивним членам суспільства, на соціальну авансцену виходять дві взаємопов'язані групи менш активних особистостей. Чисельне переважання цих особистостей змінює ціннісні установки в етнічній системі.

Цінності цих прошарків зосереджені на отриманні матеріального благополуччя, але різними шляхами. Прагнення цих особистостей такі:

- рівень P_1 - прагнення до благоустрою без ризику для життя;
- рівень P_0 - просічний громадянин, адаптований до біоценозу ареалу.

Особистості першої групи, як і їхні більш активні попередники, теж хочуть задовольнити свої матеріальні потреби, але без надмірних зусиль та ризиків. Найчастіше вони обирають шлях тиску на другу групу особистостей рівня P_0 , які являються працюючими, але слабкими та безвольними, не спроможними відстоювати свої інтереси та людські права.

Через зниження виробничої активності, природа частково відтворюється. Отже існуючі зміни у соціальних та економічних процесах несуть в собі позитивні зміни екологічного становища (таблиця 4).

Аналіз соціально-виробничих елементів у сфері землекористування також підтверджує це твердження. Найбільш перспективною серед груп користувачів виступає група середніх підприємств – державних та приватних господарств з обсягом землекористування до 500 га, яка за своїми підприємницькими якостями та мобільністю матеріальних засобів займатиме стійку економічну нішу в агровиробництві. За типом своїх прагнень власники цих підприємств і відносяться до домінуючого в етно-системі рівня P_1 – «прагнення до благоустрою без ризику для життя».

Загальним наслідком змін у виробництві та управлінні стане поширення політичного впливу прошарку середніх власників замість представників крупного капіталу [10].

Однією з причин, які спонукали до проведення даного дослідження, стала необхідність переглянути ситуацію щодо перспектив розвитку подій в Україні, який було здійснено у 2011 році [2]. Тоді була висловлена думка, що, найбільш ймовірно, Україну поглине Росія – великий суперетнос, який має значні природні ресурси та чисельні переваги населення, але цього не сталося!

Таблиця 4. Споживання природних ресурсів особистостями з різним рівнем прагнень та їхній вплив на природне середовище*****

Рівень прагнень (P)	Прагнення	Мета	Вплив на природне середовище	Ступінь споживання ресурсів
P_2	Пошук вдачі з ризиком для життя	Отримати якомога більше матеріальних благ, ризикуючи життям	Незначні зміни існуючих форм ландшафту, накопичення техносфери, проблеми утилізації	Помірний, через нестачу ресурсів
P_1	Пошук благоустрою без ризику для життя	Отримати відповідні матеріальні блага без ризику	Підтримання ландшафту в існуючому стані, проблеми утилізації техносфери	Помірний, як через нестачу ресурсів, так і зниження активності
P_0	Адапованість до біоценозу ареалу проживання	Підтримувати середовище в існуючому стані	Відтворення зруйнованого ландшафту, за умови такої можливості	Невисокий, через помірність прагнень.

***** Побудовано на основі [6].

Український народ виявив мужність, силу та рішучість у відстоюванні свого права на національну самоідентифікацію. Отже Україна має потенціал для відтворення та розвитку.

Разом з тим, не слід відкидати ті негативні явища, які ми спостерігаємо у структурі державного управління та контролю – корупцію, хабарництво, нецільове використання бюджетних коштів і таке інше.

Підводячи підсумок, можна сказати, що в Україні відбуваються зміни еколого-економічної ситуації в бік менш агресивного та більш ощадливого споживання природних ресурсів. Вони пов'язані з вступом етно-соціальної системи в інерційну фазу етногенезу та старінням української нації.

Ознаками фази є домінування особистостей з неагресивним відношенням до природних ресурсів та до інших членів соціуму. В переважній більшості ці особистості відносяться до середніх верств населення за рівнем своїх доходів, і мають помірні потреби у споживанні ресурсів.

Наслідком цього повинно стати самовідтворення навколишнього природного середовища та зміна у внутрішній ситуації – усунення впливу олігополій на економіку та політику, демократизація суспільства.

Дослідження є основою для подальшої розробки критеріїв щодо формалізації прогнозів руху еколого-економічних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Филипп Рыжук Старение населения и экономика. ООО «Лабораторные измерения и охрана труда», 2014-12-24. 33 с.
2. Мухіна І. А., Смолієнко Н. Д. Динаміка етно-соціальних процесів та криза в Україні. ТНВ: Зб. наук. Пр. № 75, ч.ІІ. Херсон: Айлант, 2011. С. 192-199
3. Державна служба статистики України. Експрес-випуск 18.05.2021 р. : Демографічна ситуація у січні-березні 2021 року. URL: www.ukrstat.gov.ua.
4. Державна служба статистики України. Населення України за 2018 рік: Демографічний щорічник Київ.- 2019. С 15. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ukr_2018.pdf.
5. Population forecast for Ukraine (calculated in september 2011). State Statistics Service of Ukraine: заархівована таблиця Excel. 2011. 24 May. прогноз чисельності населення України у перерахунку на 2011 рік
6. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера земли. Москва: ТОО «Мишель и К^о», 1991. 503 с.
7. Сорокин П. А. Человек, цив-ция, об-во. Москва: Политиздат, 1992. 543 с.
8. Мухіна І. А., Смолієнко Н. Д. Соціальні засади природокористування *Таврійський науковий вісник: Зб. наук. пр. № 78*, – Херсон: Айлант, 2012. С.155-162
9. Мухіна І. А. Позитивні тенденції змін аграрної сфери Херсонщини в умовах гуманітарної кризи. Збірник тез міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми розвитку аграрного сектору економіки України» 5-6 квітня 2018 року м. Херсон, Україна, С. 132-135
10. Мухіна І. А. Динаміка соціально-виробничих елементів та прогнозування змін у сфері аграрного виробництва. ТНВ: Наук. журнал. Вип. № 94. Херсон: Грінь Д.С., 2015. С. 43-49.

REFERENCES

1. Fylypp Ryzhuk Starenie naseleniyya y ekonomyya. ООО «Laboratornye yzmereniyya y okhrana truda», 2014-12-24. 33 s.
2. Mukhina I. A., Smoliyenko N. D. Dynamika etno-sotsial'nykh protsesiv ta kryza v Ukraini. TNV: Zb. nauk. Pr. # 75, ch.II. Kherson: Aylant, 2011. S. 192-199
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ekspres-vypusk 18.05.2021 r. : Demografichna sytuatsiya u sichni-berezni 2021 roku. URL: www.ukrstat.gov.ua.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Naselennya Ukrainy za 2018 rik: Demografichnyy shchorichnyk Kyiv.- 2019. S 15. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ukr_2018.pdf.
5. Ropulation forecast for Ukraine (calculated in september 2011). State Statistics Service of Ukraine: zaarkhivovana tablytsya Excel. 2011. 24 May. prohnaz chysel'nosti naselennya Ukrainy u pererakhunku na 2011 rik
6. Humylev L. N. Etnohenez y byosfera zemly. Moskva: TOO «Myshel' y K^o», 1991. 503 s.
7. Sorokyn P. A. Chelovek, tsyv-tsyua, ob-vo. Moskva: Polytyzdat, 1992. 543 s.
8. Mukhina I. A., Smoliyenko N. D. Sotsial'ni zasady pryrodokorystuvannya Tavriys'kyy naukovyy visnyk: Zb. nauk. pr. # 78, – Kherson: Aylant, 2012. S.155-162
9. Mukhina I. A. Pozytyvni tendentsiyi zmin ahrarnoyi sfery Khersonshchyny v umovakh humanitarnoyi kryzy. Zbirnyk tez mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi internet-konferentsiyi «Aktual'ni problemy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy» 5-6 kvitnya 2018 roku m. Kherson, Ukrainy, S. 132-135
10. Mukhina I. A. Dynamika sotsial'no-vyrobnychkh elementiv ta prohnazuвання zmin u sferi ahrarnoho vyrobnytstva. TNV: Nauk. zhurnal. Vyp. # 94. Kherson: Hrin' D.S., 2015. S. 43-49.